

# Yüngül sənaye üzrə arayış

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI İQTİSADİYYAT VƏ SƏNAYE NAZİRLİYİ**

**BAKI 2015**

## Yüngül sənaye

Yüngül sənaye – müxtəlif növ bitki və heyvan mənşəli xammaldan və bunların süni əvəzedicilərindən xalq istehlakı malları (paltar, ayaqqabı, çanta və s.) və digər istehsal sahələrində istifadə olunan parça, xəz, dəri və digər məhsulları istehsal edən sənaye sahəsidir.

Yüngül sənaye ağır sənayedən fərqli olaraq daha az kapital intensivlidir (kapital/işçi qüvvəsi nisbəti kiçikdir) və burada daha böyük miqyasda əl əməyi istifadə edilir. Digər fərq ondan ibarətdir ki, yüngül sənaye daha böyük dərəcədə müştəri yönümlüdür, yəni yüngül sənaye məhsullarının digər sənayelər tərəfindən yarımfabrikat şəkildə istifadəsi ağır sənaye ilə müqayisədə daha az istifadə edilir.

Bəzi məlumatlara əsasən, 2011-ci ildə dünya yüngül sənayesinin dövriyyəsi 3 trilyon ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. ABŞ və Böyük Britaniyada aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, bu ölkələrdə hər il adambaşı ortalama 30 kq paltar dəyişilir.

### Yüngül sənayenin xüsusiyyətləri:

- Yüngül sənaye həm ilkin xammalın emalını, həm də hazır məhsulun istehsalını həyata keçirir;
- Yüngül sənayeyə qoyulan vəsaitlər tezliklə qayıdır;
- İstehsal edilən məhsulun çeşidi az miqdarda vəsait qoyuluşu nəticəsində asanlıqla dəyişdirilə bilər;
- Sənayedə məşğul olan işçilərin əksəriyyətini qadınlar təşkil edir;
- Sənaye üzrə istehsal xərcləri aşağıdır.

### Yüngül sənayenin alt-bölmələri:

1. Tekstil;
2. Geyim (paltar);
3. Xalçaçılıq;
4. Dəri və dəri məmulatları istehsalı;
5. Xəz və xəz məmulatları istehsalı;
6. Ayaqqabı istehsalı;

### Dünya tekstil sənayesinin aşağıdakı xüsusiyyətləri vardır:

- Dövlət və ya böyük şirkətlər (konqlomeratlar) tərəfindən qurulur;
- Kapital intensivli sənaye;
- Böyük torpaq (ərazi) sahələrinə tələbatı vardır;

- Böyük maşın və avadanlığa ehtiyac vardır ki, bunların yerdəyişməsi çətinliklə baş verir;
- Ətraf mühitin qorunması tələb edilir;
- Bazara giriş və çıxış üzrə ciddi baryerlər vardır;
- Suya və elektrik enerjisinə böyük tələbat vardır;
- Adətən tikiş sənayesinin tələbatlarını ödəyir və bu səbəbdən ondan asılıdır.

Qeyd edilən geyim sənayesinin ümumi tekstil sənayesi ilə müqayisədə aşağıdakı xüsusiyyətləri vardır:

- Əmək intensivli (qadın əməyi);
- Daha az kapital intensivli;
- Maşın və avadanlıqlar daha mobildir və asanlıqla yerdəyişmə baş verə bilər;
- Bazara giriş və çıxış daha asandır.

### **Dünyada yüngül sənaye, son tendensiyalar**

Tekstil və geyim sənayesi dinamik inkişaf edən sənayelərdən biridir. Belə ki, əgər 1980-ci ildə dünya paltar ixracı 40 milyard ABŞ dolları təşkil edirdisə, 2013-cü ildə dünya tekstil və geyim ixracı 8% artaraq 766 milyard dollara çatmışdır. (WTO, International Trade Statistics). Əsas on ixracatçıda müsbət artım qeydə alınmışdır. Ən yüksək artım 23%-lə Hindistanda, ən aşağı isə 2% Koreya Respublikasında müşahidə edilmişdir.

2013-cü ildə Vyetnam ABŞ-ı tekstil və geyim ixracatında üstələyərək, 6-cı böyük ixracatçıya çevrilmişdir. Çin geyim ixracında 39%, tekstil ixracında 35% payla 2013-cü ildə dünya tekstil və geyim ixracında liderdir. Avropa İttifaqı 2013-cü ildə dünyanın ən böyük geyim ixracatçısı olmuşdur (dünya payı 38% olaraq) və ABŞ 19%-lə onu izləyir. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının hesabatına uyğun olaraq tekstil və tikiş sənayelərində dünya üzrə 60 milyon nəfər çalışır.

Qeyd etmək olar ki, dünya tekstil və geyim sənayesi əsasən Asiya və digər üçüncü dünya ölkələrində cəmləşmişdir. Belə ki, dünya tekstil və geyim ixracı əsas 10 ölkənin payına düşür: Çin – 284 milyard ABŞ dolları (106,6-tekstil, 177,4-geyim), Avropa İttifaqı – 190,2 milyard ABŞ dolları (72,2-tekstil, 118-geyim), Hindistan – 35,7 milyard ABŞ dolları (18,9-tekstil, 16,8-geyim), Türkiyə – 27,6 milyard ABŞ dolları (12,2-tekstil, 15,4-geyim), Banqladeş 25,4 milyard ABŞ dolları (1,9-tekstil, 23,5-geyim), Vyetnam – 22 milyard ABŞ dolları (4,8-tekstil, 17,2-geyim), ABŞ-19,8 milyard ABŞ dolları (13,9-tekstil, 5,9-geyim), Koreya

Respublikası 14,1 milyard ABŞ dolları (12-tekstil, 2,1-geyim), Pakistan – 13,8 milyard ABŞ dolları (9,3-tekstil, 4,5-geyim), İndoneziya-12,3 milyard ABŞ dolları (4,6-tekstil, 7,7-geyim).

Ümumdünya Ticarət Təşkilatının 1974-cü ildən 2005-ci ilə kimi qüvvədə olmuş Çoxlifli Parça Sazişi (Multi-Fiber Agreement – MFA) üçüncü dünyadan olan ixracın tənzimləməsini həyata keçirirdi (1995-2005-ci illərdə MFA ÜTT-nin Tekstil və Paltar Sazişi ilə əvəz edilmişdir). Saziş üzrə hər bir üçüncü dünyanın ölkəsi ilə qabaqcıl ölkələrin ikitərəfli kvotalar danışıqları olurdu.

Dünya Bankının hesablamalarına əsasən sazişin nəticəsi olaraq bu müddət ərzində üçüncü dünya ölkələri ildə 40 milyard ABŞ dolları gəlirdən və ümumilikdə 27 milyon iş yerindən məhrum edilmişdir. Saziş qüvvədən düşdükdən sonra bir sıra dəyişikliklər baş vermişdir.

Saziş qüvvədə olduğu müddətdə ixracatçı ölkələr inkişaf edən ölkələrdə daha çox kiçik şirkətlərlə işləyirdilərsə (outsourc), hazırda daha çox iri şirkətlərlə əlaqələrin qurulmasına üstünlük verilir. Bunun üçün əsas səbəb “tez moda” konsepsiyasının inkişaf etməsidir.

“Tez moda” konsepsiyasına uyğun olaraq, sənayedə məhsulların daha tez templərlə dəyişməsi baş verir və normal moda evlərindən fərqli olaraq ildə iki dəfə deyil, bir neçə həftədən bir yeni geyimlər işlənir. Bu tendensiyaya cavab olaraq, yüksək sürətli təchizat, daha yüksək keyfiyyət, aşağı anbar xərcləri və digər tələblər irəli sürülür ki, bu tələblərə də daha çox böyük şirkətlər cavab verə bilirlər.

Nəticə etibarlı ilə, inkişaf edən ölkələrdə tekstil və paltar sənayeləri üzrə hər iki sənayenin istehsal zəncirlərini özündə birləşdirən iri şirkətlər formalaşır ki, bunlar inkişaf etmiş ölkələrin iri və tanınmış brendlərin sifarişləri ilə fəaliyyət göstərirlər. Bununla yanaşı, tekstil və paltar sənayelərinin əmək intensivli olmasına baxmayaraq, son illərdə bu sənayelərdə robotlaşma tendensiyaları da müşahidə olunur.

### *Ayaqqabı sənayesi*

2012-ci ildə dünyada təqribən 21 milyard cüt ayaqqabı istehsal edilmişdir. Bundan 13,3 milyardı Çinin, 2,19 milyard Hindistanın, 864 milyon Braziliyanın, 681 milyon Vyetnamın, 667 milyon İndoneziyanın və 358 milyonu Pakistanın payına düşür (ən böyük 5 ayaqqabı istehsalçısı). Məşhur ayaqqabı şirkətlərinin yerləşdiyi İtaliya dünya ayaqqabı istehsalında 10-cu yerdədir (199 milyon cüt).

Qeyd edildiyi kimi, ayaqqabı sayına görə Asiya ölkələri dünyada qabaqcıl yerləri tutsalar da, əlavə dəyəərə görə Çin Xalq Respublikası istisna olmaqla Avropa ölkələri daha böyük gəlir əldə edirlər. Asiyada istehsal olunmuş bir cüt ayaqqabının ortalama qiyməti 4,47 ABŞ dollardır (bunlar arasında ən yüksək

qiymətə ayaqqabı satan ölkələr: Vyetnam-16 ABŞ dolları, İndoneziya-15 ABŞ dolları, Honq Konq-14 ABŞ dolları və Hindistan-12,6 ABŞ dolları), Avropada istehsal olunmuş ayaqqabı cütünün orta qiyməti 24,7 ABŞ dolları təşkil etmişdir (bunlar arasında ən yüksək qiymətə ayaqqabı satan ölkələr: İtaliya-45 ABŞ dolları, Portuqal-32 ABŞ dolları və Fransa-30 ABŞ dolları).

2010-2013-cü illərdə dünyada ayaqqabı ixracatında təqribən 30% artım müşahidə edilmişdir. 2013-cü ildə dünya ayaqqabı ixracatı 125 milyard dollara çatmışdır ki, ixrac üzrə Çinin payı 50,7 milyard ABŞ dolları, Vyetnam 11,8 milyard ABŞ dolları, İtaliya – 11,7 milyard ABŞ dolları, Almaniya -5,15 milyard ABŞ dolları, Belçika-5,13 milyard ABŞ dolları, İndoneziya-3,86 milyard ABŞ dolları təşkil edir. İxracın natural ifadədə böyük hissəsi Asiyanın payına düşür.

Ümumilikdə, 2011-ci ildə dünya ayaqqabı bazarının həcmi 185,2 milyard ABŞ dolları olmuşdur ki, 2018-ci ilədək 211,5 milyard ABŞ dollarına çatacağı gözlənilir.

#### Xəz və xəz məmulatları istehsalı

Dünya xəz bazarının dəyəri 2009-cu ildə 13 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. 2000-ci illərdə xəz bazarı ildə 10% artmaqla digər lüks məhsullarla nisbətdə daha yüksək templər nümayiş etdirir. Əgər 1980-ci illərdə dünyada xəz məhsulları istehsalçılarının sayı 50-ə yaxın idisə, 2000-ci illərdə bunların sayı 400-ə çatmışdır.

Yalnız son 10 illik inkişafı Çin xəz emalı sənayesi dünyada liderə çevrilmişdir. 2009-cu ildə Çinin xəz geyim ixracatı cəmi xəz məhsulu ixracatının 77%-ni təşkil edərək 998 milyon ABŞ dollarına çatmışdır.

### **Azərbaycanda yüngül sənaye**

XIX əsrin sonunda Zaqafqaziyada ən böyük pambıq-parça fabriki və Azərbaycanda ilk tikiş fabriki Bakı şəhərində açılmışdır. 1913-cü ildə Azərbaycanda 300 ton xam ipək, 22 min ton pambıq mahlıcı, 4 milyon ton yun istehsal edilmişdir ki, bu da ümumrusiya istehsalının müvafiq olaraq 79%, 10% və 2%-ni təşkil edirdi.

Sovet İttifaqı dövründə respublikada pambığın ilkin emalından tutmuş, ondan hazır məhsul istehsalına qədər texnoloji prosesi özündə cəmləşdirən kompleks müəssisələr mövcud idi. Yüngül sənaye məhsullarının istehsalı üzrə ixtisaslaşmış müəssisələr əsasən Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Şəki, Yevlax, Xankəndi şəhərlərində, eləcə də Ordubad inzibati rayonunda fəaliyyət göstərmişdir.

Yüngül sənaye məhsullarının istehsalı üzrə ixtisaslaşmış müəssisələrdən “Sumqayıt Toxucu”, “H.Z.Tağıyev adına toxuculuq tikiş kombinatı”, “Mingəçevir Toxucu”, “Gəncə Xalçaçılıq Kombinatı”, “Gəncə Toxucu”, “Şəki-tikiş”, “Bakı Toxuculuq Qalantereya”, “Xırdalan-Xəz”, “Sumqayıt Xovlu İplik”, “Putalı-Əyrici”, “Şəki Toxucu Xırdavat”, “Bakı Toxucu”, “Bakı Tikiş Evi”, “Bakı-Toxucu”, “Bakı Toxucu-Tikiş”, “Bakı ayaqqabı-1”, “Bakı ayaqqabı-2”, “Şəki-tikiş”, “Bakıxanov Trikotaj” və digər müəssisələr yüngül sənaye məhsullarının istehsalında önəmli yer tuturdular.

2013-cü ilin məlumatına görə, ölkəmizdə 170 müəssisə yüngül sənayesi sahəsində fəaliyyət göstərir ki, onların 34-ü orta və iri, digərləri isə kiçik müəssisələrdir.

2014-cü ildə yüngül sənayedə istehsalın ümumi həcmi 97,5 milyon manat təşkil etmişdir.

Son 5 il ərzində yüngül sənayedə (2008-2012-ci illər) bir çox istiqamətlər üzrə müsbət artım dinamikası müşahidə olunur. Belə ki, pambıq mahlıcının istehsalı 22,3 min tondan 22,9 min tona, hazır ipək parçaların istehsalı 497 min m<sup>2</sup>-dən 661 min m<sup>2</sup>-ə, pambıq yataq ağlarının istehsalı 114 min ədəddən 420 min ədədə, pambıq ipliğinin istehsalı 4,1 min tondan 16,6 min tona, corab istehsalı 1,8 min ədəddən 5,6 ədədə və ayaqqabı istehsalı 380 min cütdən 511 min cütə kimi artmışdır.

Açılış ili	Müəssisələrin adı
2006	- Yevlax rayonunda “Lalə-Tekstil” MMC tikiş fabriki - Lənkəran tikiş fabriki
2007	- Yevlax rayonunda “Gilan-Dəri” MMC-nin dəri emalı fabriki
2008	- “Akkord” şirkətlər qrupunun Ağstafadakı tikiş fabriki - Şirvan şəhərində pambıqtəmizləmə zavodu - Bakıda MKT İstehsalat-Kommersiya MMC-nin Bakı iplik fabriki - Salyanda “Atanur” firmasının yun emalı zavodu
2009	- “Şəki ipək” ASC-nin nəzdində yeni baramaaçan sex - Qax şəhərində istehsalat sahələrində çalışanlar üçün xüsusi geyimlər istehsal edən yeni tikiş sexi
2010	- Daşkəsən rayonunda yeni tikiş sexi - Sumqayıt şəhərində “İntertekstil” ASC
2011	- Saatlı rayonu ərazisində İplik Fabriki
2013	- İsmayılıda tikiş fabriki - “Gilan” Tekstil Parkı
2014	- “Bakı Tikiş Evi” ASC - Horadiz Tikiş Fabriki - Gilan Tekstil Parkı İplik fabriki - Gilan Tekstil Parkı İplik boyama fabriki - Gilan Tekstil Parkı Parça toxuma fabriki - Gilan Tekstil Parkı Parça hörmə fabriki - Gilan Tekstil Parkı Dəsmal Fabriki

**Cədvəl 1. Son illərdə açılmış müəssisələr**